Eurasian Academy of Sciences
Eurasian Art & Humanities Journal
2018 Volume:9 S:39- 75
Published Online May 2018 (http://arthum.eurasianacademy.org)
http://dx.doi.org/10.17740/eas.art.2017-V9-04

A Conservation and Sustainibility Approach for The Historical Bath of The Babakale Village

Zeliha Hale TOKAY *, Erdem SALCAN**
* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
**Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

E-mail: zeliha.hale.tokay@msgsu.edu.tr, erdemsalcan@comu.edu.tr

Copyright© 2018 Zeliha Hale TOKAY , Erdem SALCAN. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Today, many instances of immovable cultural heritage of Anatolia are under the danger of destruction. A large part of these immovable cultural assets are located in the rural part of Anatolia. The baths those dated to different historical civilizations and historical periods take a large part within this context. These baths must be handled at the top priority within the context of conservation campaingns those will be carried.
In this study, the essential principles of a conservation approach that is offered for conservation and sustainibility of The Historical Bath of The Babakale Village is determined. This paper consist of two main chapters, first chapter (existing condition /survey) includes the details of the existing condition of the building and the second chapter (the conservation approach) includes the details of the conservation interventions.

Keywords: Babakale, Bath, Sustainibility, Survey, Restitution, Restoration.

Tarihi Babakale Hamamı Koruma ve Sürdürülebilirlik Önerisi

ÖZET

Günümüzde, Ülkemiz sınırları içinde yer alan çok sayıda taşınmaz kültür varlığı yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu taşınmaz kültür varlıkları, kent merkezlerinde olduğu kadar kırsal alanlarda da sıklıkla yer almaktadır. Çeşitli tarihsel dönemlerden günümüze ulaşan tarihi hamam yapıları, yukarda belirtilen taşınmaz kültür varlıklarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu hamam yapıları, koruma ve planlama süreçleri açısından öncelikli olarak ele alınması gereken öğelerdir.
Çanakkale İli Ayvacık İlçesi'ne bağlı Babakale Köyü'nde yer alan hamam yapısı da, bu kapsamda ele alınabilecek bir taşınmaz kültür varlığı örneğidir. Bu çalışmada, Babakale Hamamı'nın gelecek nesillere en iyi şekilde aktarılmasına olanak sağlayacak bir koruma yaklaşımının başlıca ilkelerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamında öncelikle, yapıya ait kalıntıların güncel durumu açıklanmış, devamında ise yapı için önerilen koruma yaklaşımının temel ilkeleri ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Babakale, Hamam, Sürdürülebilirlik, Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon.

Giriş

Babakale Köyü, Çanakkale İli, Ayvacık İlçesi sınırları içinde ve ülkemizin en batı noktasında yer almaktadır. Günümüzde Babakale Köyü sınırları içinde, köyün kültürel zenginliğinin vazgeçilmez unsurlarından olan ve çeşitlilik gösteren pek çok taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, Osmanlı dönemine tarihlenen çeşme, cami, kale, hamam'dan başlayarak, çoğu Cumhuriyet dönemine tarihlenen kırsal mimari miras örneklerine kadar uzanmaktadır (Şekil 1).

Babakale Köyü'nün tarihsel geçmişi incelendiğinde, bu yerleşmedeki en kapsamlı imar faaliyetinin XVIII. yy. da Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa baniliğinde gerçekleştiği görülmektedir. Babakale Köyü'nde yer alan kale, ulu cami, hamam ve bir adet çeşme Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[1] (Aktepe, 1969:32) (Şekil 2).

2010 yılında , T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Bilim Dalı Koruma - Yenileme Lisansüstü Programı ile Babakale Köyü Muhtarlığı işbirliğinde Babakale Köyü'nde yer alan anıt eserlerin ve kırsal mimari miras örneklerinin belgelenmesi amacıyla bir alan çalışması ve çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu alan çalışması ve çalıştay kapsamında, Babakale Köyü'nde yer alan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine tarihlenen konut, çeşme, hamam, dükkan, yeldeğirmeni, kale ve cami gibi pek çok kırsal mimari miras örneği kayıt altına alınmıştır[2].

[1] Kaymak Mustafa Paşa, XVIII. yy. 'ın ilk yarısında İstanbul Kaymakamlığı ve Kaptan-ı Deryalık görevleri üstlenmiş bir Osmanlı devlet adamıdır. 1730 yılında gerçekleşen Patrona Halil İsyanı sonucunda idam edilmiştir (Aktepe, 1969: 15).

[2] Bu çalışma, Çanakkale İli Ayvacık İlçesi'ne bağlı Babakale Köyü'nde yer alan hamama ait kalıntıların tespiti, belgelenmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması üzerine yürütülen çalışmanın sonuçlarını referans almaktadır.

Şekil 1. Babakale Köyü'ne ait bir hava fotoğrafı
(www.zingat.com., erişim tarihi: 28.04.2018)

Babakale Köyü'nde yer alan hamam yapısı, bu süreçte belgelemesi yapılan en önemli taşınmaz kültür varlığı örneklerinden biridir. Bu hamamın, Kaymak Mustafa Paşa tarafından köydeki kale, cami ve çeşme ile birlikte inşa edildiği, Kaymak Mustafa Paşa'ya ait vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır (Aktepe, 1969: 32). Babakale Hamamı ile ilgili herhangi bir inşa yada onarım kitabesine ulaşılamamıştır (Uysal, 2008: 125). Kaymak Mustafa Paşa'nın Babakale Köyü'nde inşa ettirdiği, kale, cami ve çeşmeye ait kitabelerden hamamın inşasının da bu yapılar gibi 1730 yılı öncesine tarihlendiği düşünülmektedir (Altıer, 2016: 5).

Babakale Köyü'nde yürütülen çalışma kapsamında, söz konusu hamam yapısının onarılıp güncel bir işlev verilerek korunmasının, Babakale Köyü'nün tarihsel ve kültürel kimliğinin gelecek nesillere aktarılması açısından vazgeçilmez bir gereklilik olduğu değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, yapıya ait kalıntıların kayıt altına aşınması amacıyla, yapının detaylı fotoğrafları çekilerek rölövesi[3] yapılmıştır. Rölöve çalışması kapsamında, arşiv çalışması yapılarak, yerli halk ve uzmanların görüşlerine başvurulmuş, ayrıca tarihi hamamlarla ilgili literatür ve güncel koruma uygulamaları incelenmiştir. Bu sürecin sonunda, Babakale

[3] Rölöve, ***"bir yapının mevcut durumunun ölçekli çizimlerle (plan, kesit ve görünüşler) ile anlatımı"*** olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay, 1996: 70)

Hamamı'nın korunması sürdürülebilirliğinin[4] sağlanması amacıyla için restitüsyon[5] ve restorasyon[6] önerisi oluşturulmuştur. Çalışmanın izleyen bölümlerinde, Babakale Hamamı'na ait kalıntıların mevcut durumunun belgelenmesi amacıyla yürütülen rölöve çalışmasının ve devamında oluşturulan restitüsyon önerisinin detaylarına yer verilmiştir.

I. Mevcut Durum / Rölöve

Babakale Hamamı'na ait kalıntılar, Babakale Köyü'nün doğusunda, konutlarla çevrelenmiş bir alanda yer almaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Tarihi Babakale Hamamı'nın konumu (Google Earth, 2018).

Bu hamam, bir çifte hamam olarak inşa edilmiştir[7]. Arşivlerde yapılan inceleme ve yerli halkla yapılan görüşmelerden edinilen bilgilere göre, hamamın ortasından geçen aksın kuzeyinde yer alan sıcaklığın kadınlara, aynı aksın güneyinde yer alan ve günümüze daha iyi korunmuş olarak

[4] AIA (Amerikan Mimarlar Enstitüsü) sürdürülebilirlik kavramını; "toplumun geleceğe doğru işlerliğine, sistemin ihtiyacı olan temel kaynakların tükenmesi veya aşırı yüklenmesi doğrultusundaki dengenin bozulmadan devam etmesi" olarak tanımlamıştır (Mendler ve diğerleri, 2000: 1)

[5] Restitüsyon, ***"sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış yada yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşmelerin ilk tasarımlarındaki, yada belirli bir tarihteki durumlarının, arşiv kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapıya, yerleşmeye ait çizim, fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak plan, kesit, görünüş ve aksonometrik çizimlerle, yada maketle anlatımı"*** olarak tanımlanmaktadır. (Ahunbay, 1996:85)

[6] Restorasyon genel olarak, sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış yada yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşmelerin onarım sonrasında belirlenen işlev doğrultusunda kullanımının sağlanmasına olanak sağlayacak fiziki müdahaleleri kapsamaktadır. Restorasyon projesi ise, bu müdahale kararlarının mimari teknik ve yöntemlerle işlendiği belgedir.

[7] Çifte hamamlar; genellikle aynı plan düzenine sahip yan yana veya sırt sırta inşa edilmiş, girişleri farklı sokaklara açılan ve yarısı kadınlara, yarısı erkeklere hizmet veren hamamlardır.

ulaşan kısmının ise erkeklere tahsis edildiği belirlenmiştir[8]. Hamamın soyunmalıkları, kadınlar kısmına ait hela, ılıklık, ve tıraşlık'ın, günümüzde hamama ait arazide yer alan 2 katlı konut inşa edilirken ortadan kaldırılmıştır (Şekil 3 ve 4, Ek 1, 2 ve 3).

Şekil 3. Babakale Hamamı'na ait kalıntılar ve yakın çevresinden görünüm (E. Salcan, 2017).

[8] Kadınlar için inşa edildiği öngörülen sıcaklığın erkekler için inşa edildiği öngörülen sıcaklıktan daha geniş bir alan kaplaması ve bu mekanda sarnıca açılan herhangi bir kontrol boşluğu bulunmaması bu kanıyı desteklemektedir.

Şekil 4. Babakale Hamamı'nın güneydoğu yönünden görünümü (E. Salcan, 2017).

Babakale Hamamı'na ait kalıntıların tespiti ve belgelenmesi amacıyla yürütülen çalışma kapsamında, hamama ait 2 adet sıcaklığa, 1 adet ılıklığa, 1 adet tıraşlığa, sarnıca, külhana ve soyunmalığa ait kalıntıların günümüze ulaştığı belirlenmiş ve bu mimari öğeler mimari ve arkeolojik yöntemler aracılığıyla kayıt altına alınmıştır.

1. 1. Plan Düzeni

Babakale Hamamı, kuzeybatı -güneydoğu doğrultusunda uzanan bir aksın her iki yanında birbirine paralel olarak uzanan kadınlar ve erkekler hamamlarından oluşmaktadır. Yapıya ait kalıntılar üzerinde yapılan inceleme ve yerli halktan edinilen bilgiler doğrultusunda, çifte hamamın kuzey yönündeki kısmının kadınlar, güney yönündeki kısmının ise erkekler hamamı olarak inşa edildiği değerlendirilmektedir[9] (Ek 1, 2 ve 3).

Babakale Hamamı'ndan günümüze, erkekler hamamının sıcaklık, ılıklık, tıraşlık ve hela mekanlarının, kadınlar hamamının sıcaklığının ulaştığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra hamamın sarnıcı ve külhanı da günümüze ulaşabilen kısımlardır (Ek 1, 2 ve 3).

Yerli halktan edinilen bilgiler doğrultusunda, hamamın kadınlar kısmının 1970'li yıllardan sonra kullanım dışı kaldığı ve bu tarihten sonra hamamın erkekler kısmının, haftanın farklı günlerinde kadınlar veya erkeklerin kullanımına ayrıldığı bilgisi edinilmiştir. Bu durum, hamamın erkekler sıcaklığının günümüze kadar korunmuş olmasının başlıca nedeni olarak değerlendirilmektedir. Kadınlar hamamı sıcaklığı yakın geçmişte hamam kalıntıları üzerinde inşa edilen 2 katlı konut yapısının bahçesi içinde kalmıştır ve günümüzde depo olarak kullanılmaktadır (Ek 1, 2 ve 3).

1.2. Yapı Malzemesi ve Tekniği

Yapıya ait kalıntılar üzerinde yapılan inceleme sonucunda, hamamın yığma yapı tekniğinde, yakın çevreden elde edilen moloz ve kabayonu taşlar ile tuğlanın bir horasan harcı ile birlikte kullanımıyla inşa edildiği belirlenmiştir[10]. Yapı bütününde, tuğla büyük oranda kubbe ve kubbe

[9] Erkekler hamamı sıcaklığının aksine, kadınlar hamamı sıcaklığının sarnıç duvarı üzerinde, sarnıcın kontrolü için oluşturulmuş herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Bu durum hamamın bu kısmının kadınlar için ayrılmış olduğu kanısını desteklemektedir.

[10] Hamama ait kalıntılar üzerinde yapılan incelemede, günümüze ulaşan hiçbir ahşap yapı elemanına rastlanmamıştır.

geçişlerinde ve kirpi saçakta, kabayonu taşlar yapının köşelerinde ve duvar birleşim noktalarında, moloz taşlar ise beden duvarlarında sıklıkla kullanılmıştır. Yapının iç mekanlarının zemin döşemesi mermerden inşa edilmiştir. (Şekil 5, Ek 1, 2 ve 3).

Şekil 5. Yapı malzemesi olarak kullanılan tuğla, inceyonu ve kabayonu taşlar ve horasan harcının bir arada kullanıldığı bir duvar detayı (E. Salcan, 2017).

Yapının günümüze ulaşan mekanlarının üst örtüsü, kubbe veya tekne tonozlardan oluşmaktadır. Bu kapsamda, erkekler ve kadınlar hamamları sıcaklıkları ile sarnıcın bir kısmının üst örtüsünün kubbeden, geriye kalan erkekler hamamı ılıklık, tıraşlık ve hela mekanlarının üst örtüleri ise tekne tonozdan oluşmaktadır[11] (Ek 2 ve 3). Alan çalışması esnasında, yapının çevresinde ve kubbelerin üstünde bulunan alaturka kiremit parçaları, böylece yapının üst örtüsünün alaturka kiremit ile kaplı olduğu belirlenmiştir.

Erkekler hamamının günümüze ulaşan kısımlarının zemin döşemesi beyaz mermerden imal edilmiştir. Kadınların hamamının zemin döşemesine ait herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır (Ek 1). Yapılan incelemede, yapının iç ve dış yüzeyinin sıvalı olduğu saptanmıştır.

[11] Kadınlar hamamına ait kalıntılar üzerinde yapılan incelemede, sıcaklık duvarı üzerinden başlayan bir tonoz kalıntısı saptanmıştır.

1.3. Erkekler Hamamı

Babakale Hamamı'nın erkekler için inşa edilen kısmına ait ılıklık, hela, tıraşlık ve sıcaklık mekanları ile soyunmalığın ise sadece temel kalıntısı günümüze ulaşabilmiştir (Şekil 6 ve 7, Ek 1 ve 2).

Şekil 6. Erkekler hamamı soyunmalığı ile ılıklığını birbirinden ayıran duvar ve kapıdan görünüm (E. Salcan, 2017).

Şekil 7. Erkekler hamamı soyunmalığına ait duvar kalıntısı (E. Salcan, 2017).

1.3.1. Erkekler Hamamı - Ilıklık

Erkekler hamamına ait ılıklık, 12.5 m^2 büyüklüğünde bir alan kaplamaktadır. Bu mekanın üstü örtüsü tekne tonoz şeklinde inşa edilmiştir. Bu ılıklık, çifte hamamdan günümüze ulaşabilen tek ılıklıktır. Bu mekan günümüzde, yapısal bütünlüğünü korumaktadır (Şekil 8, Ek 1, 2 ve 3). Bu mekanda yürütülen rölöve çalışması kapsamında,

- mekanın mermer zemin döşemesinin korunmuş olduğu,
- bu mekana ait 25 cm yüksekliğindeki sekinin "L" formunda genişletildiği ve üzerinin beton harcı ile kaplandığı,
- sıcaklığa açılan kapının taşlarla örülerek kullanımına son verildiği,
- soyunmalık, hela, tıraşlık ve sıcaklığa açılan kapıların ahşap kanatlarının hiçbirinin günümüze ulaşmadığı,
- mekanı çevreleyen duvarların iç yüzeylerini kaplayan sıva tabakasının oldukça tahrip olduğu,
- beden duvarlarının içinde yer alan ısıtma kanalının tahrip olduğu,
- mekanı soyunmalıktan ayıran duvarın helaya ait iç duvarla birleştiği noktada kapı kemerinin üst noktasından başlayarak tekne tonoz boyunca ilerleyen ciddi bir yapısal bozulma gerçekleştiği saptanmıştır (Şekil 9, Ek 2).

Şekil 8. Erkekler Hamamı'na ait ılıklıktan görünüm (E. Salcan, 2017).

Şekil 9. Ilıklık ile soyunmalığı ayıran duvardaki yapısal bozulmadan görünüm (E. Salcan, 2017).

1.3.2. Erkekler Hamamı - Hela

Erkekler hamamına ait hela, 2.15 m^2 büyüklüğünde bir alan kaplamaktadır. Bu mekanın üst örtüsü tekne tonoz şeklinde inşa edilmiştir. Bu mekan, oldukça iyi durumda korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Helada yapılan incelemede, hela taşının oldukça iyi korunmuş olarak varlığını sürdürdüğü, hela taşının arkasında sabun, maşrapa vb. gibi eşyaları koymak üzere yaklaşık 20 cm yüksekliğinde oval formda bir platform oluşturulduğu belirlenmiştir (Şekil 10, Ek 1 ve 2).

Hela, plan özelliği olarak hemen yanındaki ılıklık ve tıraşlık mekanlarından kapılar aracılığıyla ulaşılabilecek şekilde konumlandırılmıştır (Ek 1 ve 2). Bu kapılardan, ılıklık mekanına geçişi sağlayan kapı varlığını sürdürmektedir. Tıraşlık mekanına açılan kapının ise, moloz taşlarla ile örülerek kullanımına son verilmiştir. Helaya ait duvarların iç yüzeylerinin sıvalı olduğu fakat bu sıva tabakasının günümüzde oldukça tahrip olduğu gözlenmektedir (Şekil 10, Ek 1 ve 2).

Şekil 10. Hela'dan görünüm (E. Salcan, 2017).

1.3.3. Erkekler Hamamı - Tıraşlık

Bu mekan, erkekler hamamı ile kadınlar hamamını ayıran duvara bitişik şekilde ve 4.3 m^2 büyüklüğünde bir alan kaplayacak şekilde inşa edilmiştir. Tıraşlığın üst örtüsü tekne tonoz şeklindedir, bu tonoz üzerinde aydınlatma deliklerine yer verilmiştir. Çifte hamamın erkeklere ait kısmında yer alan bu mekan kesin işlevinin belirlenmesi açısından tartışma konusu olmuştur[12]. Bu mekanın, külhana uzak sıcaklıktan çıkarak helaya ulaşan atık su yolu üzerinde bir konumda bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu mekanın, bir tıraşlık olarak inşa edildiği değerlendirilmiştir. Tıraşlık, 3 kapıyla hamamın ılıklık, hela ve sıcaklığına ulaşılabilecek şekilde planlanmıştır. Bu kapılardan helaya açılanı ise tuğla ile örülerek kullanımı sonlandırılmıştır. Ilıklığa ve sıcaklığa ayrılan kapılar korunmuştur (Şekil 11, Ek 1 ve 2).

Bu mekanda, zemin seviyesinden yaklaşık 20 cm yüksekliğinde üstü ve yanları mermer ile kaplı bir sekiye yer verilmiştir (Şekil 11, Ek 1). Tıraşlığın zemin döşemesi mermerden inşa edilmiştir ve günümüze kadar korunmuştur. Tıraşlık mekanına ait duvarların iç yüzeyleri sıvalıdır. Bu sıva tabakası günümüzde oldukça tahrip olmuş durumdadır. Tıraşlık mekanında dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise, duvarları kaplayan sıva tabakası üzerindeki graffitilerdir. Bu graffitilerde, özellikle yelkenli ve denizci tasvirlerine yer verilmiştir (Şekil 12).

[12] Semiha Altıer, 2016 tarihli çalışmasının 6. sayfasında, Babakale Köyü'nde ikamet eden Sayın Tekbaş'dan edindiği bilgi ve kendi görüşü doğrultusunda, söz konusu mekanın çocuklar ve gençler için oluşturulmuş bir ılıklık olabileceğini öne sürmüştür. Çiğdem Türker, 1988 tarihli çalışmasında benzer şekilde söz konusu mekanı ılıklık olarak tanımlamıştır.

Şekil 11. Tıraşlık zemini ve sekiden görünüm (E. Salcan, 2017).

Şekil 12. Tıraşlığa ait duvarların iç yüzeylerinde bulunan ve bir yelkenlinin tasvir edildiği graffiti örneği (E. Salcan, 2017).

1.3.4. Erkekler Hamamı - Sıcaklık

Erkekler hamamına ait sıcaklık, yapının günümüze en iyi şekilde ulaşan kısımlarından biridir. Bu sıcaklık, 17.9 m^2 büyüklüğünde bir alan kaplamaktadır. Sıcaklığın üst örtüsü kubbe şeklinde

inşa edilmiştir, kubbe üzerinde aydınlatma deliklerine yer verilmiştir. Erkekler hamamı sıcaklığına, tıraşlık ve ılıktan açılan iki farklı kapıdan ulaşılabilmektedir. Ilıktan sıcaklığa doğrudan açılan kapı kapatılmış durumdadır. Sıcaklığa ait duvarların iç yüzeyleri tümüyle sıvalıdır. Bu mekana ait mermer zemin döşemesi iyi durumda korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Mekanın tam ortasında bulunan göbek taşı tümüyle tahrip olmuş ve hiçbir parçası günümüze ulaşmamıştır (Şekil 13, Ek 1 ve 2).

Bu sıcaklıkta 5 adet mermer kurna ve bu kurnalara ait ayna taşları iyi durumda günümüze ulaşabilmiştir. Bu kurnalar, sıcaklığın mermer zemin döşemesi üzerinde oluşturulmuş, 8 cm yüksekliğinde mermer bir seki üzerinde yer almaktadır. Sıcaklık ile sarnıcı ayıran duvar üzerinde, 60 cm x 57 cm x 60 cm ölçülerinde bir sarnıç penceresi ile 19 cm x 25 cm x 13 cm ölçülerinde bir sabunluk bulunmaktadır (Şekil 13, Ek 2). Sıcaklığın içinde 165 cm yüksekliğinde tuğladan yapılmış sıvalı bir duvar bulunmaktadır. Bu duvarın yapının son kullanım evresinde sıcaklık içinde bir tıraşlık oluşturmak amacıyla inşa edildiği değerlendirilmektedir (Şekil 14, Ek 1).

Şekil 13. Erkekler Hamamı Sıcaklığından Görünüm (E. Salcan, 2017).

Şekil 14. Erkekler hamamı sıcaklığında yer alan tıraşlık duvarı (E. Salcan, 2017).

1.4. Kadınlar Hamamı

Çifte hamamın kadınlara ayrılan kısmı, yapıyı ikiye ayıran aksın diğer yanında ve erkekler hamamına simetrik bir düzende inşa edilmiştir (Ek 1). Kadınlar hamamına ait mekanların sıcaklık dışında kalan kısmı, yakın geçmişte günümüzde bu noktada bulunan konut yapısının inşa sürecinde yok olmuştur (Şekil 15, Ek 1 ve 3).

Şekil 15. Hamama ait arazi üzerinde yer alan konut ile hamama ait kalıntıların konumsal ilişkisini ortaya koyan bir fotoğraf (E. Salcan, 2017).

1.4.1. Kadınlar Hamamı - Sıcaklık

Kadınlar hamamına ait sıcaklık 20.5 m^2 büyüklüğünde bir alan kaplamaktadır. Bu mekanın üst örtüsü kubbe şeklinde oluşturulmuştur. Kubbe üzerinde aydınlatma deliklerine yer verilmiştir. Sıcaklık, günümüzde hamamın arazisi üzerinde yer alan konuta ait bahçe içinde yer almakta ve depo olarak kullanılmaktadır (Şekil 16, Ek 1 ve 3).

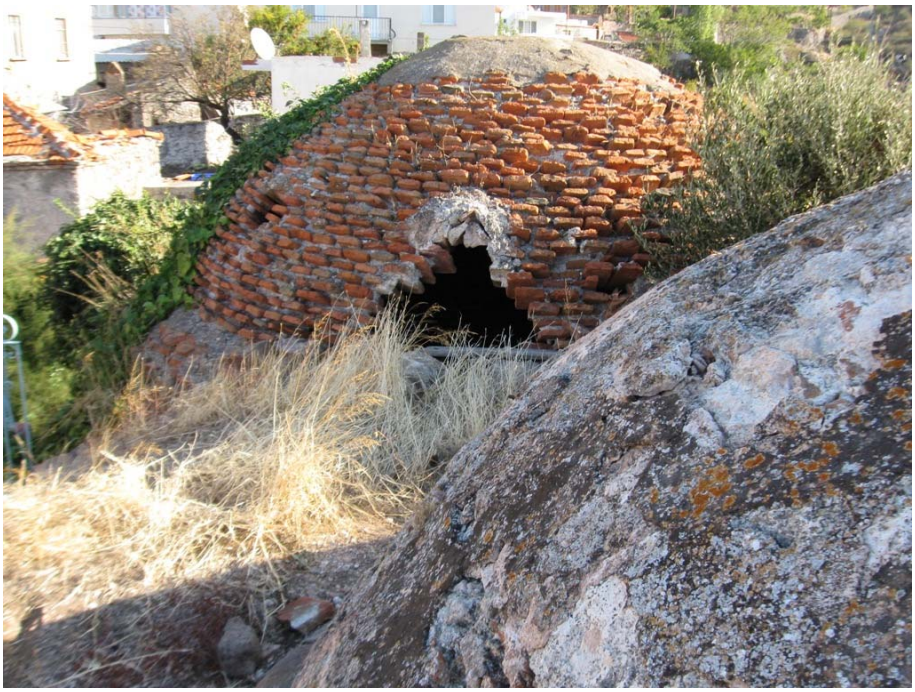

Şekil 16. Kadınlar hamamı sıcaklığından görünüm (E. Salcan, 2017).

Sıcaklığın zemin döşemesi, göbek taşı, kurnaları ve kurnalara ait ayna taşlarının hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Yapılan incelemede, sıcaklığın bahçe yönündeki duvarının büyük kısmının özensiz bir şekilde yeniden örüldüğü ve bu duvar üzerinde bir kapı oluşturulduğu belirlenmiştir (Şekil 17). Mekanı örten kubbenin iç yüzeyi kısmen koyu bir is tabakası ile kaplanmıştır. Sıcaklığı sarnıçtan ayıran duvar üzerinde yaklaşık olarak 19 cm x 25 cm x 8 cm ölçülerinde bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğun, erkekler hamamı sıcaklığında olduğu gibi bir sabunluk oluşturmak amacıyla oluşturulduğu değerlendirilmektedir. Bu duvar üzerinde erkekler hamamı sıcaklığının aksine sarnıca açılan herhangi bir pencere bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, bu sıcaklığa ait duvarlar içinden bir ısıtma kanalı yer aldığı, fakat özellikle sarnıç duvarı içindeki kısmının ciddi şekilde tahrip olduğu belirlenmiştir. Sıcaklığa ait duvarların iç yüzeylerinde olması gereken sıva tabakası günümüze ulaşmamıştır. mekanın üstünü örten kubbede ise, kısmen malzeme kayıpları ve yoğun bitkilenme görüldüğü tespit edilmiştir (Şekil 18, Ek 3).

Şekil 17. Kadınlar Hamamı Sıcaklığının özensiz bir şekilde yeniden örülen duvarından bir görünüm (E. Salcan, 2017).

Şekil 18. Kadınlar hamamı sıcaklığına ait kubbede malzeme kaybı ve bitkilenmeyi ortaya koyan bir fotoğraf (E. Salcan, 2017).

1.5. Külhan ve Sarnıç ve Odunluk

Babakale Hamamı'nın külhan ve sarnıcı, hamamın kadın ve erkekler sıcaklıklarına bitişik bir konumda inşa edilmiştir (Şekil 19, Ek 1, 2 ve 3). Sarnıca ait kalıntılar üzerinde yapılan incelemede, sarnıcın birbirleriyle ilişkili ve bitişik konumda yer alan 2 farklı bölümden oluştuğu belirlenmiştir. Bu bölmelerden büyük olanının üst örtüsü tekne tonoz, diğerinin üst örtüsü ise kubbe şeklinde inşa edilmiştir. Külhan ve külhana ait baca, sarnıcın büyük kısmının arka duvarı üzerinde inşa edilmiştir. Sarnıcın küçük bölmesinin arka yüzeyinde ise, sarnıcın dolması sonrasında taşan suyun tahliyesini sağlamak üzere düşey bir kanal oluşturulduğu belirlenmiştir (Şekil 19, Ek 1 ve 3).

Külhanın yer aldığı duvar yüzeyi üzerinde yapılan incelemede, özgün külhana yaklaşık 30 cm uzaklıkta son derece özensiz bir şekilde ikinci bir külhan ve külhan bacası oluşturulduğu belirlenmiştir. Bu külhanın, yapının son kullanım evresinde inşa edildiği ve özgün külhanın moloz taşlarla kapatıldığı değerlendirilmektedir (Şekil 19, Ek 3). Sarnıcın içinde yapılan incelemede, iç yüzeyin horasan harcı ile kaplı olduğu ve külhana ait bakır kazanın korunduğu tespit edilmiştir (Şekil 20, Ek 1). Külhan ve çevresinde yapılan incelemede, hamamın odunluğuna ait duvarın kısmen günümüze ulaştığı belirlenmiştir (Şekil 21, Ek 1).

Şekil 19. Külhan ve sarnıca ait kalıntıların görünümü (E. Salcan, 2017).

Şekil 20. Külhanda varlığını koruyan bakır kazan (E. Salcan, 2017).

Şekil 21. Odunluk' a ait duvarın günümüze ulaşan kısmından görünüm (E. Salcan, 2017).

2. Koruma Önerisi

Çalışmanın mevcut durumun belgelenmesini, yapının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına olanak sağlayacak bir koruma yaklaşımının belirlenmesi izlemiştir. Koruma yaklaşımının belirlenmesi süreci, birbirini izleyen 2 farklı aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki, restitüsyon önerisinin oluşturulması, 2. si restorasyon önerisinin oluşturulmasıdır. Çalışma kapsamında oluşturulan restitüsyon önerisi kapsamında, hamamın özgün mimari özelliklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan restitüsyon önerisi, hamamın günümüze ulaşmayan kısımlarının mimari özelliklerinin belirlenmesi, değişikliğe uğramış öğelerin ise özgün durumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan değerlendirmelerin mimarlık teknik ve yöntemleriyle kayıt altına alındığı bir belge niteliğindedir. Restorasyon önerisi ise yapının onarılarak, belirlenen işlev doğrultusunda kullanımına olanak sağlayacak fiziki müdahalelerin işlendiği bir belge niteliğindedir.

Babakale Hamamı için sunulan restitüsyon ve restorasyon önerileri, yapının özgün mimari özelliklerine kavuşturularak belirlenen işlev doğrultusunda sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle koruma önerisi kapsamında getirilen önerilere, hamamın günümüze ulaşan ve yeniden inşası öneriler mekanlarından oluşan başlıklar altında yer verilmiştir.

2.1. Erkekler Hamamı

Erkekler hamamı, mekansal bütünlük açısından kadınlar hamamına göre daha iyi korunmuş durumdadır. Koruma önerisi başlığı altında erkekler hamamı ile ilgili olarak eksik mekanlar, bu mekanların mimari özellikleri ve restorasyon kapsamında önerilen müdahaleler ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

2.1.1. Erkekler Hamamı - Soyunmalık

Soyunmalık, erkekler hamamının günümüze ulaşmayan tek kısmıdır. Soyunmalıkla ilgili bir restitüsyon önerisi oluşturmak amacıyla öncelikle literatür incelemesi yürütülmüş ve aynı döneme tarihlenen çifte hamam yapıları incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, erkekler hamamının ılıklığının önünde, soyunmalığa ait temel duvarı kalıntısından yararlanılarak 16.7 m^2 büyüklüğünde, tek yöne eğimli, alaturka kiremitle kaplı ahşap bir çatı şeklinde üst örtüsü olan soyunmalık oluşturulması önerilmiştir (Ek 4,5,6,7,8 ve 9). Çalışma kapsamında belirlenen

restitüsyon ve restorasyon önerilerine ait plan, kesit ve görünüşlerin erkekler soyunmalığına ait kısımlarında belirtildiği şekilde,

- mermer zemin döşemesi,
- giriş yönünde 1 adet çift kanatlı ahşap kapı ve 1 adet çift ahşap kanatlı ve lokma parmaklıklı pencere,
- 3 adet tümüyle ahşaptan imal edilmiş soyunma kabini eklenmesi önerilmiştir (Ek 4,5,6,7,8 ve 9).

2.1.2. Erkekler Hamamı - Ilıklık

Erkekler hamamına ait ılıklık, yapının günümüze en iyi şekilde korunmuş olarak ulaşan kısımlarından biridir. Hazırlanan restitüsyon ve restorasyon önerilerine ait plan, kesit ve görünüşlerin bu ılıklıkla ilgili kısımlarında belirtildiği şekilde,

- mekan içinde yer alan sekinin belirtildiği şekilde yeniden inşa edilmesi ve üzerinin ve yanlarının mermer ile kaplanması,
- ılıktan, sıcaklığa açılan kapının açılarak kullanılır hale getirilmesi,
- duvarların sıvanması,
- duvarların içinden geçen ısıtma kanalının yenilenmesi,
- ılıktan, helaya, tıraşlığa ve sıcaklığa açılan kapı boşluklarının Ek 5 'de verilen detaylar doğrultusunda imal edilecek ahşap kapıların montajının yapılması,
- tonoz çatı üst örtüsünün yenilerek alaturka kiremitle kaplanması önerilmiştir.

2.2. Kadınlar Hamamı

Koruma önerisi başlığı altında kadınlar hamamı ile ilgili olarak, eksik mekanlar, bu mekanların mimari özellikleri ve restorasyon kapsamında önerilen müdahaleler ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

2.2.1. Kadınlar Hamamı - Soyunmalık

Kadınlar hamamı soyunmalığına ait hiçbir iz günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle, söz konusu soyunmalık için getirilen restitüsyon önerisinde erkeklere ait soyunmalığın mimari özellikleri esas alınmıştır. Bu kapsamda,

- mermer zemin döşemesinin,

- erkekler soyunmalığından farklı bir sokağa açılan 1 adet çift kanatlı ahşap kapı ile bu kapı ile aynı sokağa bakan 1 adet çift ahşap kanatlı ve lokma parmaklıklı pencerenin,
- 3 adet tümüyle ahşaptan imal edilmiş soyunmalık kabininin restitüsyon projesine ait plan, kesit ve görünüşlerin kadınlar soyunmalığına ait kısımlarında belirtildiği şekilde inşa edilmesi önerilmiştir (Ek 4 ve 7).

2.2.2. Kadınlar Hamamı - Ilıklık

Kadınlar hamamının ılıklığına ait günümüze ulaşan kalıntı yok denebilecek kadar azdır[13]. Çalışma kapsamında belirlenen restitüsyon önerisinde,

- kadınlar hamamı ılıklığı erkekler ılıklığına simetrik bir konumda ve 9 m^2 büyüklüğünde bir alan kapsayacak şekilde,
- tekne tonoz üst örtüye sahip olarak,
- erkekler ılıklığında olduğu şekilde üstü ve yanları mermer kapılı bir sekisi bulunacak şekilde,
- mermer zemin döşemesine sahip olacak şekilde,
- kadınlar hamamı soyunmalık, hela, tıraşlık ve sıcaklıklarına ahşap kanatlı birer kapı ile açılacak şekilde,
- duvarlar iç yüzeyleri sıvalı olacak şekilde,
- iç mekanı tekne tonoz üzerinde yer alan aydınlatma delikleri ve fanuslar aracılığıyla aydınlatılacak şekilde,
- tonoz üst örtüsü alaturka kiremitle kaplanacak şekilde planlanmıştır (Ek ....).

2.2.3. Kadınlar Hamamı - Hela

Kadınlar hamamına ait helanın hiçbir kalıntısı günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle, söz konusu helanın mimari özellikleri ve mekansal yerleşimi belirlenirken erkekler hamamının helasının mimari özellikleri ve mekansal yerleşimi göz önüne alınmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen restitüsyon önerisinde, kadınlar hamamı helası, erkekler hamamı helasının kadınlar ve erkekler hamamını ayıran aksın simetriği bir konumda 2.5 m^2 büyüklüğünde bir alan kaplayacak şekilde planlanmıştır (Ek 4 ve 7). Bunun yanı sıra söz konusu helanın,

- bu helanın ılıklık ve sıcaklığa ahşap kanatlı birer kapı ile açılacak şekilde,
- duvar iç yüzeyleri sıvalı olacak şekilde,

[13] Bu ılıktan günümüze sadece bir tonoz başlangıcına ait küçük bir parça ulaşmıştır.

- alaturka kiremitle kaplı tekne tonoz üst örtüye sahip olarak,
- mermer zemin döşemesi ve hela taşına sahip olacak şekilde,
- iç mekanı tekne tonoz üzerinde yer alan aydınlatma delikleri ve fanuslar aracılığıyla aydınlatılacak şekilde yeniden inşa edilmesi önerilmiştir (Ek 5 ve 8).

2.2.4. Kadınlar Hamamı - Tıraşlık

Kadınlar hamamına ait tıraşlığın hiçbir kalıntısı günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle, söz konusu tıraşlığın mimari özellikleri ve mekansal yerleşimi belirlenirken erkekler hamamının tıraşlığının mimari özellikleri ve mekansal yerleşimi göz önüne alınmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen restitüsyon önerisinde, kadınlar hamamı tıraşlığının, erkekler hamamı tıraşlığının kadınlar ve erkekler hamamını ayıran aksın simetriği bir konumda ve 3.9 m^2 büyüklüğünde bir alan kaplayacak şekilde yeniden inşa edilmesi önerilmiştir (Ek 4,5, 6, 7, 8 ve 9). Bunun yanı sıra söz konusu tıraşlığın,

- kadınlar hamamı ılıklığına, sıcaklığına ve helasına ahşap kanatlı birer kapı ile açılacak şekilde,
- erkekler hamamı tıraşlığındaki gibi üstü ve yanları mermer kaplı bir sekiye sahip olacak şekilde,
- mermer zemin döşemesine sahip olacak şekilde,
- alaturka kiremitle kaplı tekne tonoz üst örtüye sahip olarak,
- duvar iç yüzeyleri sıvalı olacak şekilde,
- iç mekanı tekne tonoz üzerinde yer alan fanuslar aracılığıyla aydınlatılacak şekilde yeniden inşa edilmesi önerilmiştir (Ek 5, 6, 8 ve 9).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Babakale Hamamı'na ait kalıntılar ilgisizlik, bakımsızlık ve yoğun çevresel tahribat nedeniyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu kalıntılar üzerinde gerçekleştirilecek bir koruma çalışmasının, bu yapının ve Babakale Köyü'nün kültürel ve tarihsel kimliğinin gelecek nesillere aktarılması açısından tartışmasız bir gereklilik olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yapılan bir başka değerlendirme ise, Babakale Hamamı'nın bölgede yürütülecek kültür ve turizm süreçlerine katkı sağlamak amacıyla, özgün işlevinde yada belirlenecek başka bir işlev

doğrultusunda kullanıma kazandırılması Babakale Köyü'nün turizm potansiyelinin çeşitlilik kazanmasına olumlu etki yapacağı şeklindedir[14].

Osmanlı Hamamları ile ilgili literatür ve koruma uygulamaları incelendiğinde bu yapılardan restore edilerek kullanıma kazandırılan örneklerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında 2 farklı yaklaşımın ön plana çıktığı belirlenmiştir. Bu yaklaşımlardan ilki, söz konusu hamam yapılarının restorasyon sonrasında özgün işlevlerinde kullanılması, diğer yaklaşım ise restorasyon sonrasında özgün işlevinden farklı başka bir işlev doğrultusunda kullanımının sürdürülmesidir (Halaç ve diğerleri, 2017: 459).

Geride bıraktığımız yaklaşık son 10 - 15 yıllık dönem, Ülkemizde yürütülen koruma ve restorasyon süreçlerinin önemli bir ivme kazandığı bir süreç olmuştur. Bu süreç, özellikle Osmanlı dönemine tarihlenen pek çok yapının restore edilerek kullanıma kazandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı dönemine tarihlenen hamam yapıları ise, bu süreçten en çok etkilenen yapı tipleri arasında yer almaktadır. Bu süreçte restorasyonu gerçekleştirilen tarihi hamam yapılarının restorasyon süreci sonrasında, bir kısmının hamam olarak kullanılmaya, yine büyük bir kısmının ise yapının yer aldığı bölgenin özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kültür merkezi, müze, çarşı vb. gibi özgün işlevinden farklı yeni işlevler doğrultusunda kullanıma sunulduğu belirlenmiştir. Bu hamamlar arasından, Çemberlitaş Hamamı (İstanbul), Haseki Hürrem Sultan Hamamı (İstanbul), Kılıçali Paşa Hamamı (İstanbul) gibi yapılar restorasyon sonrasında özgün işlevinde, Beyazıt Hamamı (İstanbul), Hasanbey Hamamı (Mudanya), Muallimzade Hamamı (Bursa), Asker Hamamı (Çanakkale) gibi yapılar ise müze - kültür merkezi işleviyle yeniden kullanıma kazandırılmış hamamlardır[15].

[14] Kaymak Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen cami, çeşme, hamam yapıları Babakale Köyü'nün tarihsel kimliğini belirleyen başlıca öğelerdir.

[15] Değişen yaşam ve yıkanma alışkanlığı, tarihi hamam yapılarının büyük bir kısmının özgün işlevinde kullanımına imkan vermemektedir. Bunun yanı sıra, hamam kültürünün geniş toplumsal kitlelerde yaygınlaştırılmasının, tarihi hamam yapılarının arzu edildiği gibi özgün işlevinde kullanımına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Şekil 21. Özgün işlevini sürdüren Haseki Hürrem Sultan Hamamı
(www. pinterest.com., erişim tarihi: 26.04.2018)

Şekil 22. Beyazıt Hamamı'nın müze olarak işlevlendirilen iç mekanından görünüm
(www. ajansuniversite.istanbul.edu.tr., erişim tarihi: 26.04.2018)

Babakale Hamamı'nın gelecekte hangi işlev doğrultusunda kullanılacağı, hamama ait kalıntılar üzerinde yürütülecek koruma - planlama çalışmalarının içeriğinin belirlenmesi açısından en önemli etkenlerden biridir. Bu kapsamda yapılan değerlendirme sonucunda;

- Babakale Köyü'nün yerli halkının tümünün kendilerine ait konutlarda yıkanma imkanına sahip oldukları,
- Yakın gelecekte Babakale Köyü ile Midilli adası (Yunanistan) arasında başlaması planlanan feribot seferleriyle, köyün turizm süreçleri açısından yeni bir döneme gireceği

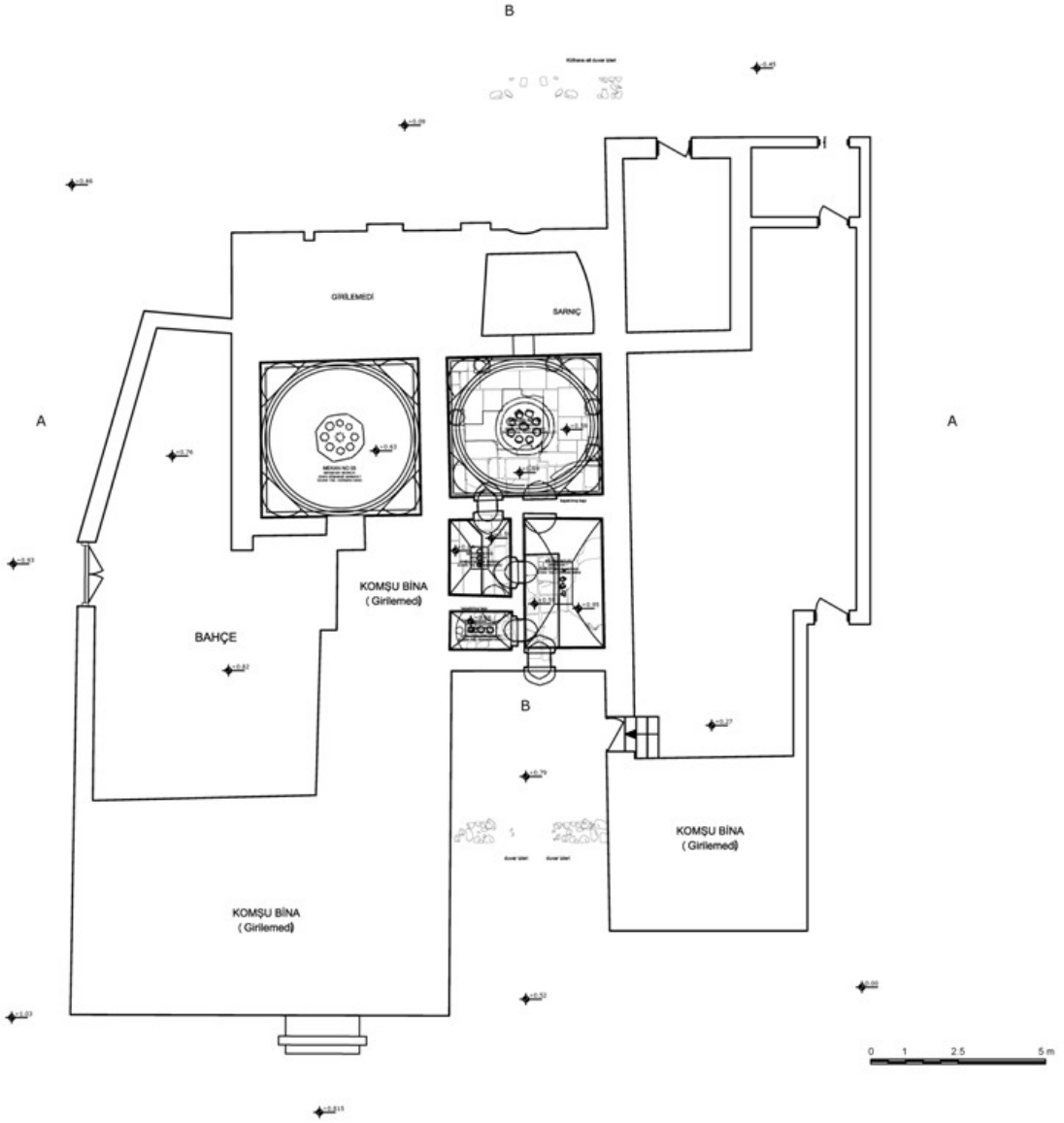
belirlenmiştir. Bu kapsamda, Babakale Köyü'nün gerek kültürel - tarihsel, etnografik birikimini sergilenmesi açısından özgün bir mekana ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.

Bu değerlendirmeler ışığında Tarihi Babakale Hamamı'nın çalışma kapsamında mimari özellikleri belirtildiği şekilde restore edilerek,

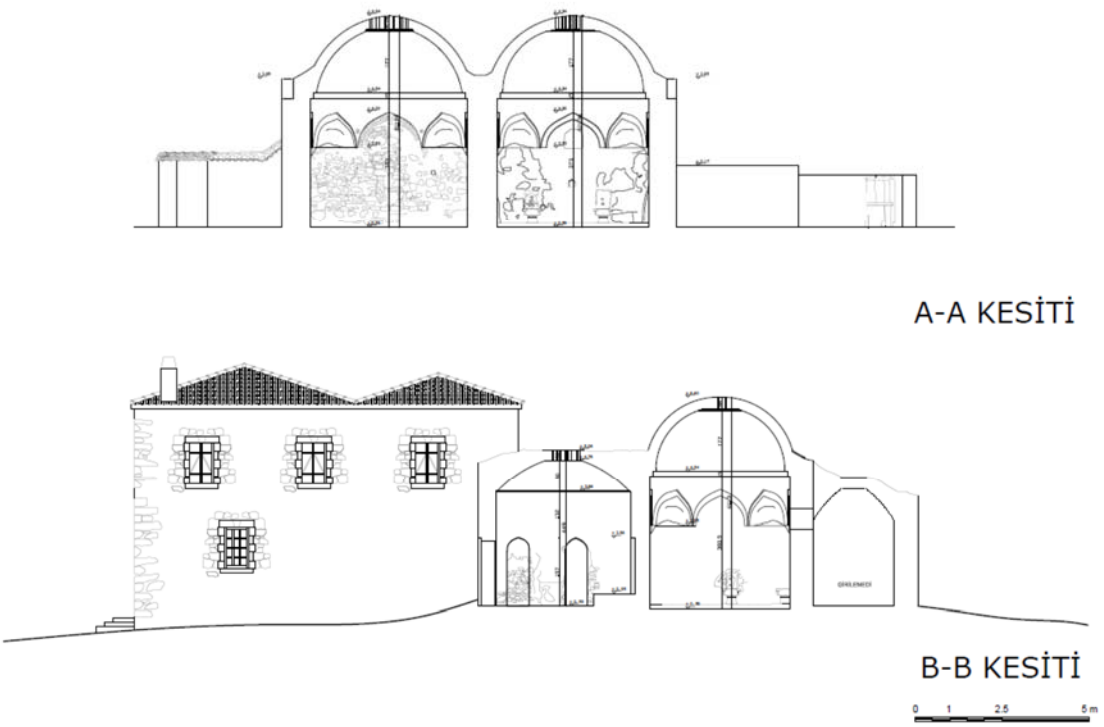
- çifte hamamın kadınlara ayrılan kısmının özgün işlevinde ve dönüşümlü olarak Türk Hamamı kültürüne ilgi duyan yerli halkın ve ziyaretçilerin kullanımına sunulması,
- Çifte hamamın erkeklere ayrılan kısmının ise Babakale Köyü'nün değerlerinin tanıtıldığı, yöreye ait ürünlerin satıldığı bir ziyaret mekanı haline dönüştürülerek kullanımına devam edilmesi önerilmektedir.

Bu önerinin, Babakale Köyü'nde yaşan veya köyü ziyaret eden farklı toplumsal kitlelerin değişen beklenti ve ihtiyaçlarına cevap vereceği ve Babakale Hamamı'nın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına olumlu yönde etki edeceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın, özellikle kırsal yerleşmelerde yer alan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan tarihi hamam yapılarının sürdürülebilirliklerinin sağlanması ile ilgili literatüre katkı sağlaması arzu edilmektedir.

EKLER

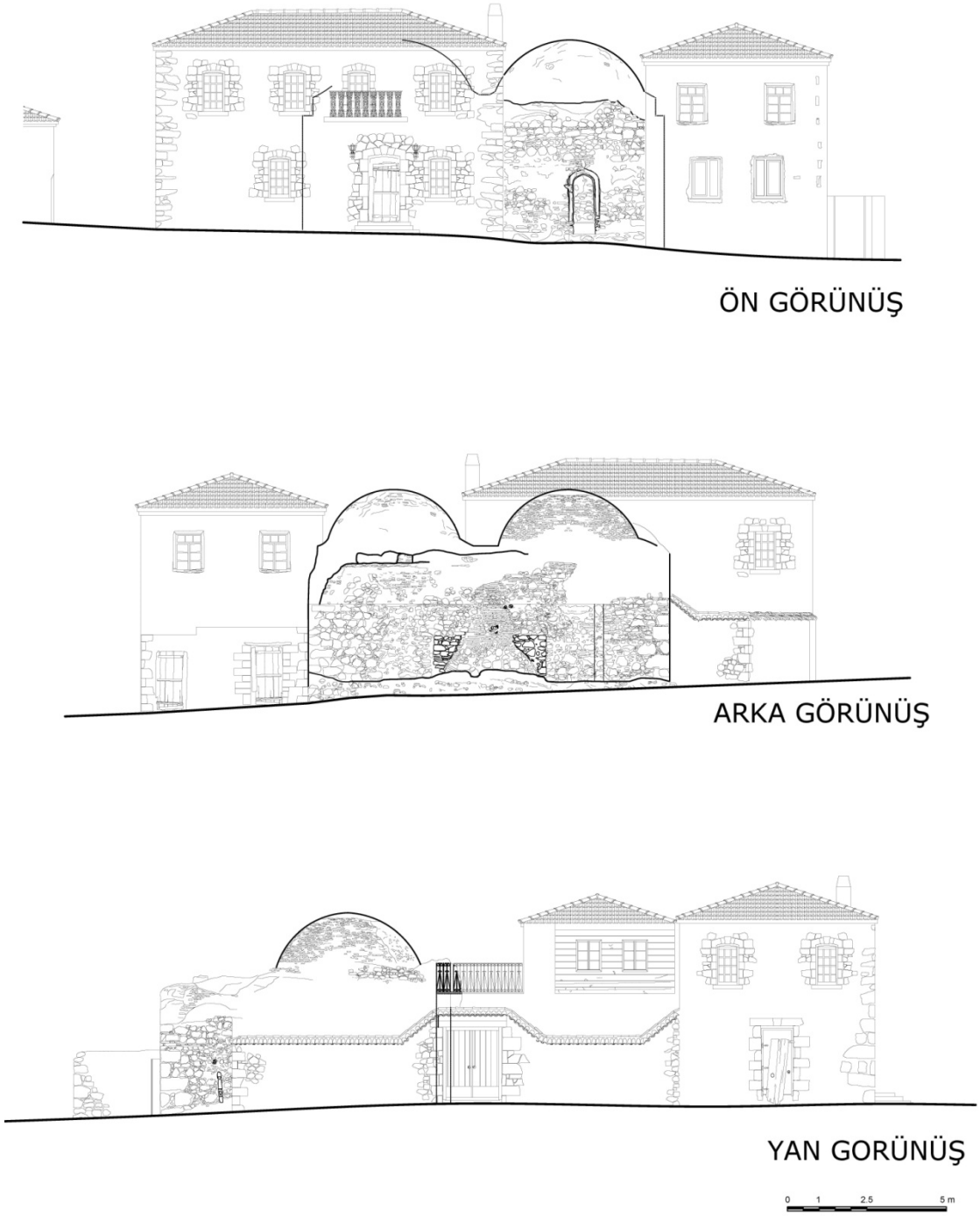

Ek 1. Babakale Hamamı'nın günümüze ulaşan kalıntılarının güncel durumuna ait plan (MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

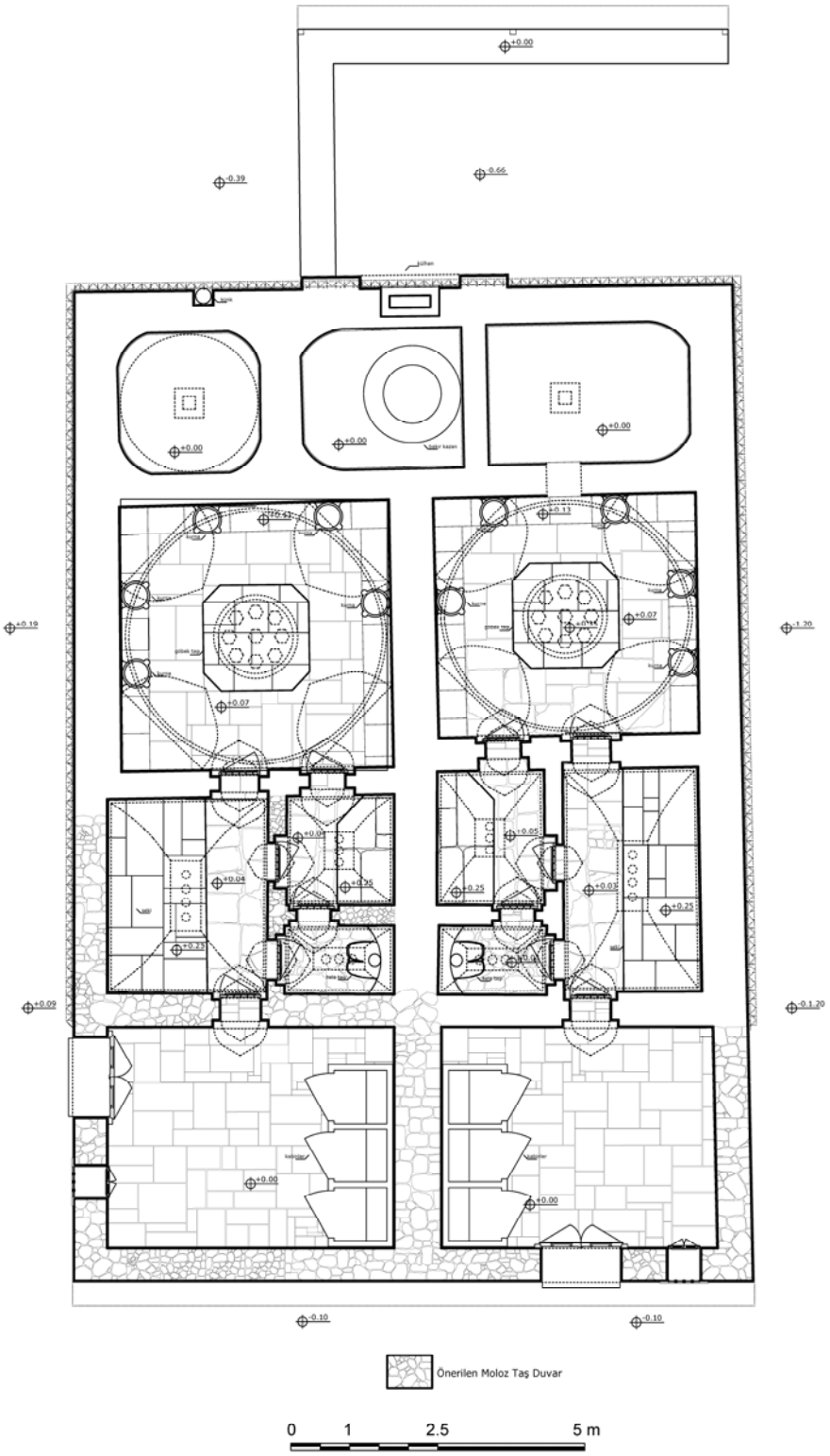

Ek 2. Rölöveye ait kesit çizimleri

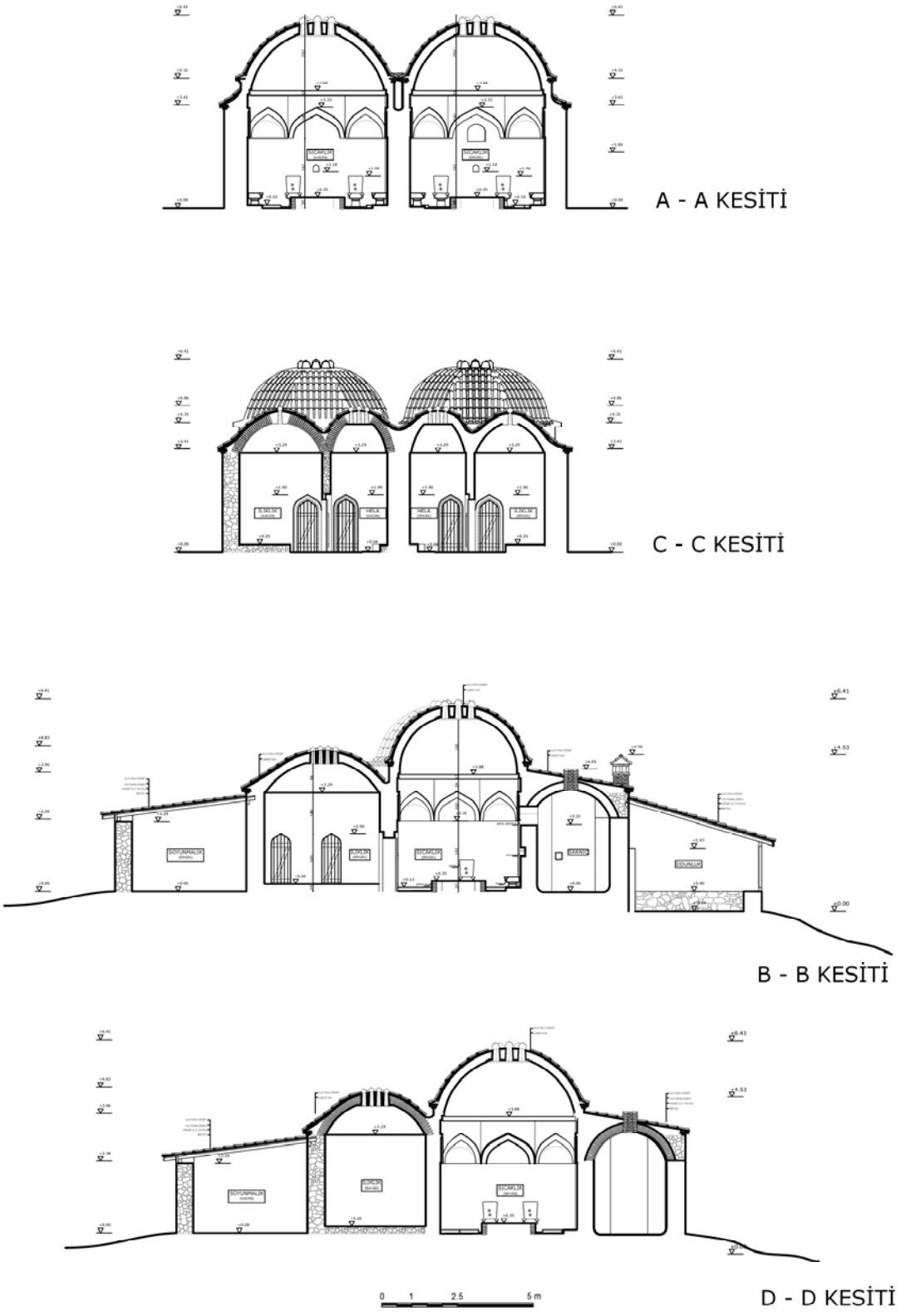
(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Ek 3. Rölöveye ait görünüş çizimleri
(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

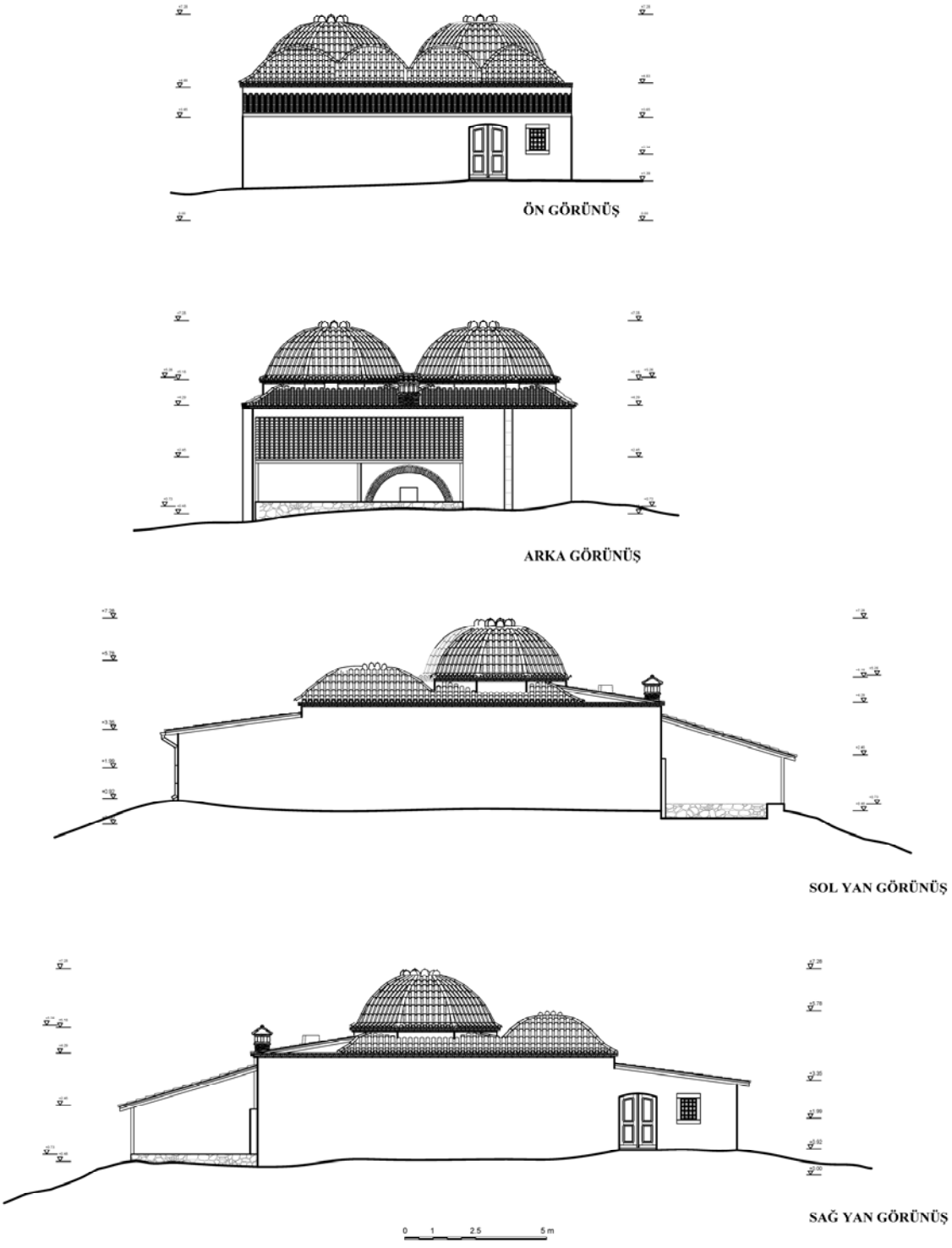

Ek 4. Restitüsyon önerisine ait plan
(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

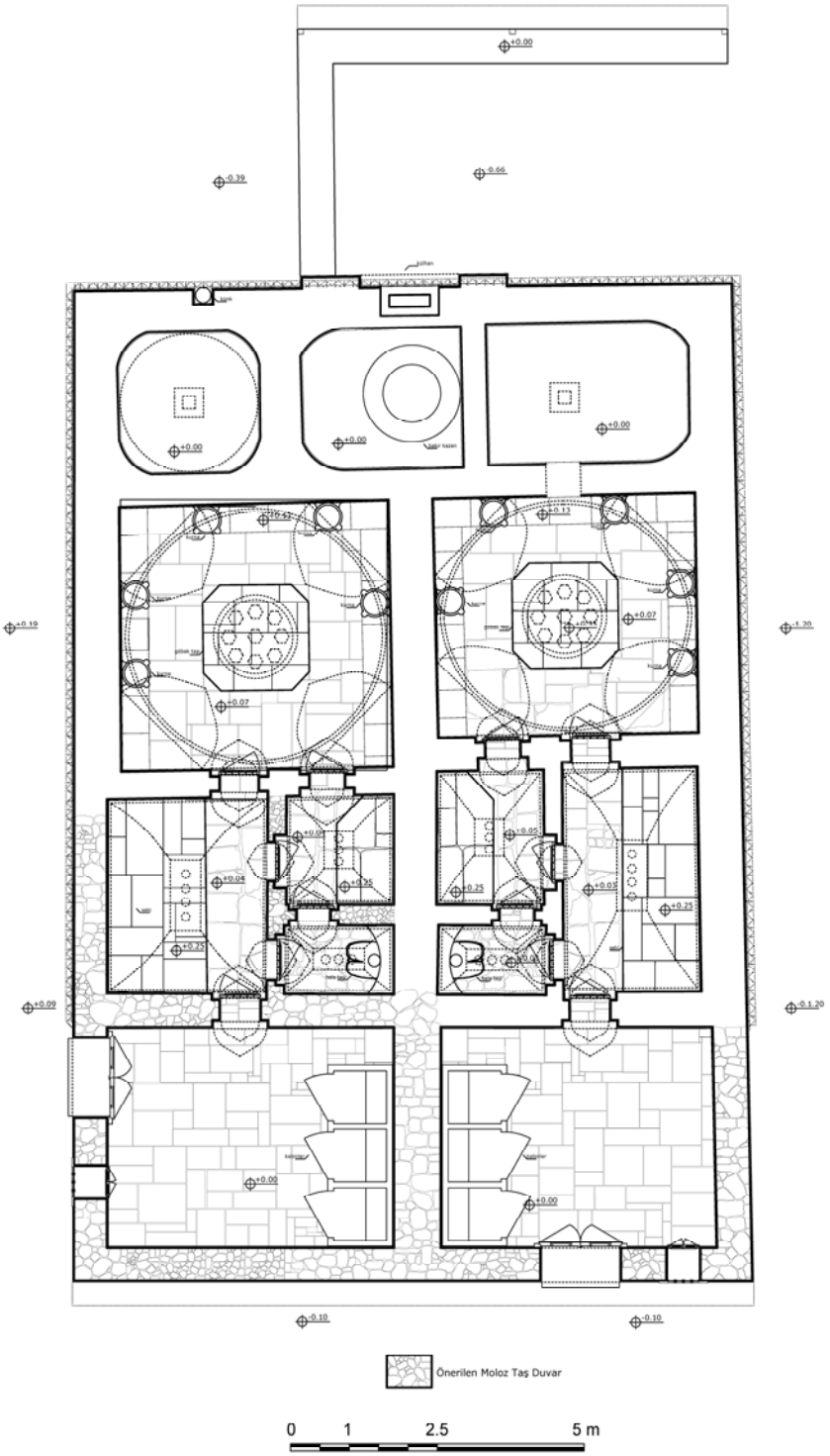

Ek 5. Restitüsyon önerisine ait kesitler

(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

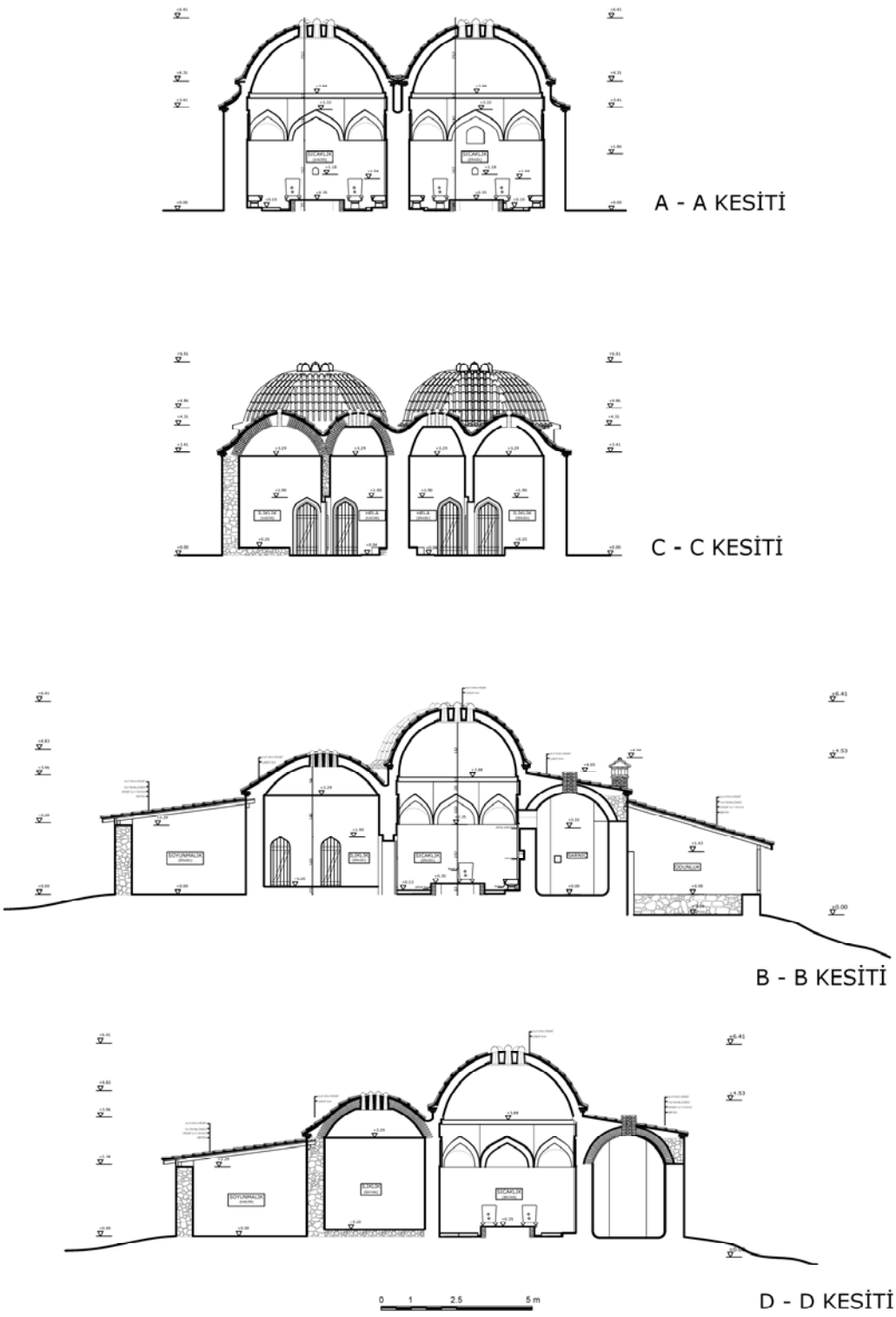

Ek 6. Restitüsyon önerisine ait görünüş çizimleri
(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

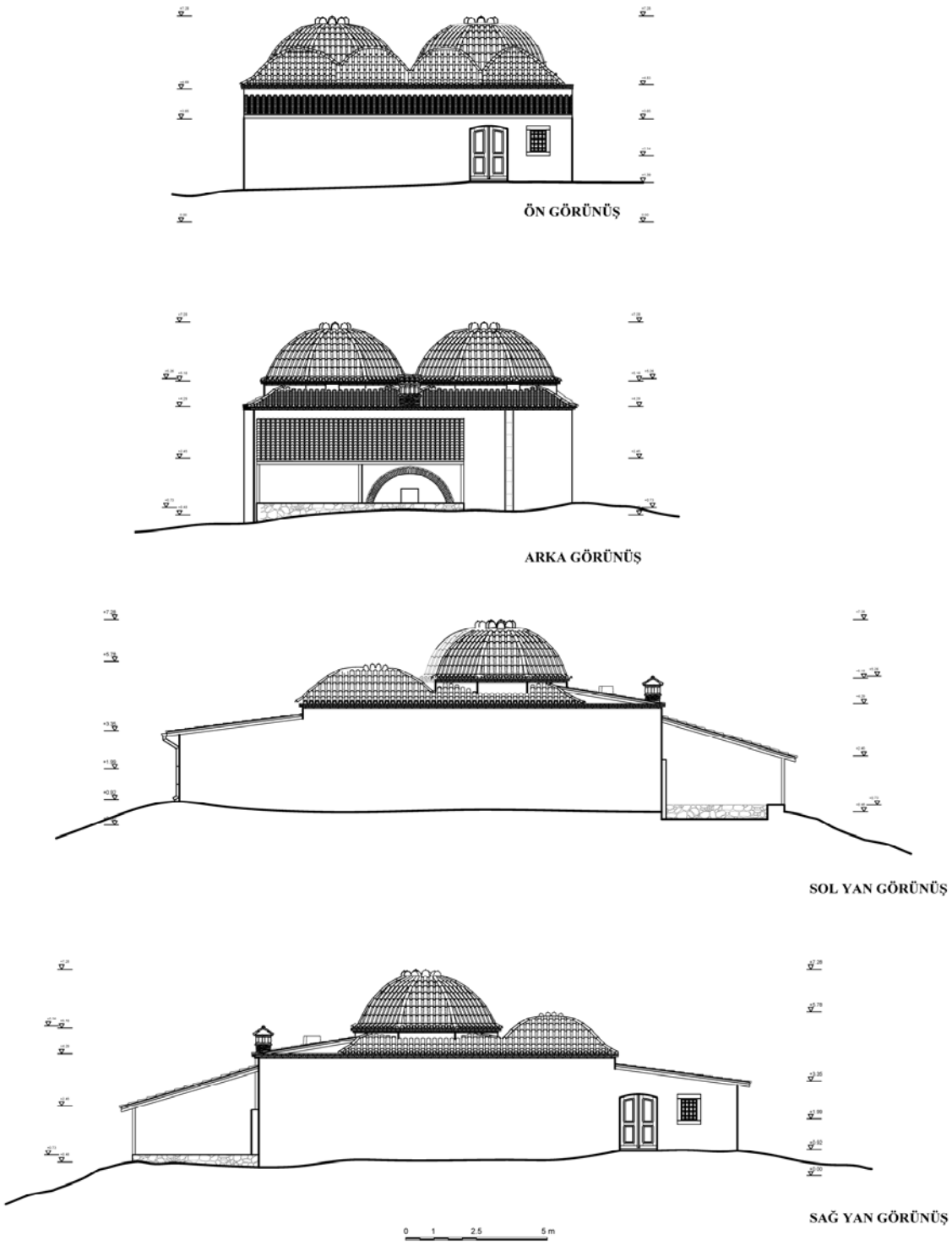
Ek 7. Restorasyon önerisine ait plan

(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Ek 8. Restorasyon önerisine ait kesitler

(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Ek 9. Restorasyon önerisine ait görünüş çizimleri
(MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

REFERENCES

Books

- Ahunbay, Zeynep (1996). "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", Yem Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul.
- Mendler, Sandra F. (2009)" Odell, W., "The HOK Guidebook to Sustainable Design", John Wiley & Sons, Inc. New York.

Articles

- Aktepe, Münir (1969). "XVIII. yy. Vezirlerinden Kapdan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya Ait Vakfiyeler", Vakıflar Dergisi - VIII, 15-36.
- Türker, Çiğdem (1988). "Anadolu Yarımadasının En Batı Ucunda Yer Alan Tipik Bir Osmanlı Köyü: Babakale", Türk Etnografya Dergisi - XVIII, 139-151.
- Uysal, Zekiye (2014), "18. yy. dan Ahşap Direkli İki Cami", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/10 Fall 2015, Ankara, p. 1107 - 1123.

Papers

- Altıer, Semiha (2016). "Çanakkale ve Çevresindeki Bazı Türk Dönemi Yapılarında Görülen Denizcilikle İlgili Kazıma (Grafiti) Tasvirler", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale, 01-26.
- Uysal, Ali Osman (2008), "Kaymak Mustafa Paşa'nın Hatırası: Babakale", Ayvacık Değerleri Sempozyumu, Çanakkale, 117 - 150.

- Halaç, Hicran Hanım ve Demir, İpek (2017), "İşlevini Kaybetmiş Hamamların Yeni İşlevleri İle Turizme Kazandırılması; Kütahya Örneği", Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu, Niğde, 457 - 466.

Archives

- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi

WEB REFERENCES

- Şekil 1 - www.zingat.com., erişim tarihi: 28.04.2018.
- Şekil 2- google earth., erişim tarihi: 26.04.2018.
- Şekil 21- www. pinterest.com., erişim tarihi: 26.04.2018.
- Şekil 22 - www. ajansuniversite.istanbul.edu.tr., erişim tarihi: 26.04.2018.